

**ЛИСТУВАННЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ
НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ
ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Листування серед інших видів творчості займає особливе місце в спадщині Лесі Українки. В такий спосіб вона підтримувала зв'язки не тільки з рідними, друзями, знайомими, а й з цілим літературним і мистецьким світом. В окремі дні письменниця писала до десяти листів і, незважаючи на це, як сама зазначила, залишалася “в довгу” у своїх кореспондентів. Кожен з них доносить думки, почуття, настрої, які Леся Українка переживала в конкретний момент. Особливо цікавими, на наш погляд, є листи, надіслані українцям Галичини, оскільки присвячені важливим подіям життя краю та є цінними джерелами до вивчення національно-культурних процесів кінця ХІХ — початку ХХ ст..

Листування Лесі Українки зацікавило багатьох дослідників, зокрема, С. Шаховського [1], М. Кармазіну [2], А. Костенка [3], П. Арсенича [4] та інших, які використовуючи серед багатьох інших і епістолярні джерела, вивчали життєвий та творчий шлях видатної поетеси. Проте, на наш погляд, в працях багатьох науковців недостатньо уваги приділено взаємостосункам Лесі Українки з українцями Галичини. Саме тому метою статті є аналіз епістолярної спадщини письменниці, за допомогою якого можна прослідкувати за співпрацею між Лесею Українкою та видатними літераторами, громадськими діячами краю та з'ясувати роль видатної поетеси в національно-культурному житті Галичини кінця ХІХ — початку ХХ ст.

Серед творчої спадщини Лесі Українки чимало листів адресовано до редакцій окремих галицьких часописів, де були вміщені одні з перших віршів поетеси, зокрема, “Зорі”, “Дзвінка”, “Народу”, “Хлібороба” та інших. 27 листопада 1884 р. тринадцятирічна Лариса Косач у львівському журналі “Зоря” опублікувала поезію “Конвалія” — перший твір, підписаний псевдонімом “Леся Українка”, що став її літературним іменем [5].

Впродовж 1887 — 1895 рр., як засвідчує листування та інші джерела, вона вмістила чимало своїх віршів та оповідань саме в часописі “Зоря”, хоча не завжди була задоволена співпрацею

з її редакцією. Зокрема, в березні 1891 р. в листі до відомого галицького письменника та громадсько-політичного діяча Михайла Павлика Леся Українка писала: “Зоря” має чимало моїх віршів і дещо з прози, але нічого не друкує, хоч і назад не вертає, і не каже, що їй моє писання не придатне, отже, не знаю, як з нею бути” [6]. Незважаючи на це, цього ж року, серед епістолярної спадщини письменниці можна знайти наступні рядки: “Останніми часами почали з’являтися в “Зорі” деякі мої давно забуті вірші, не тямлюсь з дива!” [7].

Плідною була співпраця Лесі Українки з часописами Української радикальної партії “Народ” та “Хлібороб”, зважаючи на її особливо дружні стосунки М. Павликом. Йому письменниці в одному з листів писала: “Та я скажу так, як ваш якийсь прихильний кореспондент, що без “Народу” світ якимсь порожнім видається або принаймі не цілим” [8].

Епістолярна спадщина Лесі Українки засвідчила, що вона постійно цікавилася культурним та політичним життям українців Галичини і завдяки часописам “Зоря”, “Народ”, “Правда” отримувала чимало змістовної інформації з цього приводу. Щодо останнього з них вона зазначила: “Мені здається, що “Правда” не довго проживе, бо щось вона вже надто розумна робиться. Прихильників у неї дуже мало на Україні, не знаю, як в Галичині, але здається, що там не гурт” [9].

Письменниці зробила спробу долучитися до редагування дитячого часопису “Дзвінок”, який виходив за сприяння Українського педагогічного товариства. 1893 р. було розділено редакційний комітет журналу на київський та львівський. Передбачалося, що до першого будуть надсилати свої твори для дітей літератори з Наддніпрянщини, до другого — з Галичини. Леся Українка погодилася працювати в київському редакційному комітеті і писала з цього приводу в листі до Михайла Драгоманова 1894 р.: “... помагаю складати “Дзвінок”, щоб не був він на сей рік таким поганим, як торік, читаю книжки, пишу свою повість та вірші в прозі та вірші у віршах, врешті, переписую власноручно власні і не власні писання” [10]. Проте така праця не була належно оцінена видавцями “Дзвінка”, що змусило наддніпрянських українців відмовитись від редагування журналу. Такий стан справ з болем сприйняла Леся Українка і повідомила М. Драгоманова про неможливість спільно-

го редагування часопису наступне: “Справа редагування нами “Дзвінка” розійшлася, як заячий жир, а все через галицьке крутіство” [11].

1893 р. вона з неабиякою зацікавленістю прийняла пропозицію від Івана Франка, який запропонував надіслати свої праці до нового часопису “Жите і слово”, який виходив у світ завдяки зусиллям видатного письменника [12]. В результаті на сторінках журналу з’явилися етнографічні та публіцистичні праці Лесі Українки, поезії та переклади.

1897 р. часописи “Зоря” та “Жите і слово” перестали видавати, проте 1898 р. з’явився новий літературно-публіцистичний журнал — “Літературно-науковий вісник” (далі — ЛНВ) до співпраці в якому запросили видатну українську поетесу. Леся Українка з вдячністю прийняла цю пропозицію від редакції і в одному з листів до І. Франка написала: “Звістка про скасування “Життя і слова” була мені сумна не тільки з загальних, але й особистих причин: зникло поле для моєї праці!... До “Зорі”, якою вона була останні роки, я не мала симпатії, отже, так, зосталась я ошукана, немов птах над морями-водами... Тепер же я маю подякувати тільки за честь, яку зробили мені Ви і Ваша, чи то пак наша, редакція, запросивши мене до роботи, та й взятись до тієї роботи так заповзято, як тільки дозволить мені моє здоров’я” [13]. 13 грудня 1898 р. її поезії “Східна мелодія” та “Мрія” вперше з’явилися в ЛНВ. Впродовж 1898 — 1913 рр., тобто до останніх днів свого життя Леся Українка публікувала свої твори на сторінках літературно-публіцистичного часопису. Вирушаючи за кордон на лікування, просила родичів надсилати їй останні видання ЛНВ. В листах до редакторів журналу Леся Українка висловлювала прохання, щоб право останнього редагування власних праць залишалось за нею; обурювалася тим, що їй вчасно не надсилають часопис, особливо ті номери, де надруковані її твори. Проте, незважаючи на певні труднощі технічного характеру, епістолярна спадщина та творчий доробок Лесі Українки, опублікований в ЛНВ, засвідчують дуже плідну співпрацю між редакцією журналу та великою поетесою.

В процесі листування Лесі Українки з родичами, друзями та відомими літераторами і громадсько-політичними діячами відбувався жвавий обмін думками щодо подій національно-куль-

турного життя в Галичині. 1887 р. вірші молодої поетеси “Любка”, “На зеленому горбочку”, “Літо краснее минуло” та поему “Русалка” надрукували в літературно-художньому альманасі “Перший вінок” [14]. Ініціатором видання журналу була відома в Галичині захисниця прав жіноцтва Наталя Кобринська, а на його сторінках вмістили твори виключно жінок. Це спонукало Леся Українку і надалі цікавитися літературою подібного характеру; проте це не завадило мати свій погляд на так зване “жіноче питання”. В листі до М. Драгоманова з приводу видання газети, де б обговорювалися проблеми жіноцтва письменниця зазначила: “З Вашою думкою про жіночий журнал я згідна. По нашій думці, власне, не мав би то бути виключно жіночий журнал, та й взагалі не зовсім такий, яким хоче чи хотіла зробити п. Кобринська. Як на мене, то я не розумію, що нового можна ще видумати в теорії до жіночого питання і що можна такого сказати не скучного про неї” [15]. Досить критично Леся Українка також писала про видання Н. Кобринською інших періодичних видань для жіноцтва, зокрема, “Дрібної жіночої бібліотеки”, “Нашої долі” та інших.

Окрім цього, скептичним було ставлення письменниці і до діяльності Наукового товариства ім. Шевченка, про яку вона писала: “Львівська Академія наук дуже блищить в очах киянам, і вони дуже оптимістично дивляться на неї, не знаю тільки, чи той оптимізм найде собі якесь практичне вираження, чи так і скінчиться на самих тостах за процвітання “науки на національному ґрунті” [16].

Незважаючи на це, Леся Українка співпрацювала з НТШ в справі видання етнографічного матеріалу. З одного із листів до І. Франка, написаного в листопаді 1904 р., можна отримати інформацію про спробу видання письменницею та її чоловіком Климентом Квіткою народних пісень до танцю [17]. Проте видати етнографічну збірку Лесі Українці не вдалося. Вона побачила світ 1946 р. за сприяння Філарета Колесси.

1908 р. письменниця звернулася до НТШ з проханням посприяти в справі публікації кобзарських мелодій, записаних Ф. Колесою. В результаті в серійному виданні наукового товариства “Матеріали до українсько-руської етнології” за 1910 та 1913 рр. побачили світ кобзарські думи. В одному з листів до композитора вона високо оцінила його працю наступними

словами: “Тепер уже справді можна сказати: “Наша пісня, наша дума не вмере, не загине! “Честь Вам і дяка за Ваші трудно!” [18].

Серед епістолярної спадщини важко хворої Лесі Українки 1913 р. складно оминати увагою лист до проводу НТШ, де письменниця писала: “Довідавшись від добродія Євшана, що товариство часом приймає на схов від українських авторів їх рукописи, одважусь вдатись з проханням, щоб шановний заряд не відмовив прийняти і мої рукописи в депозит з тим, щоб я або той, кому я се доручу, міг їх одержати назад в разі потреби” [19].

Леся Українка не лише за допомогою листування підтримувала дружні стосунки з українцями Галичини. Особисте знайомство та спілкування з видатними літераторами та громадсько-політичними діячами мало неабиякий вплив на формування її світогляду.

В січні 1891 р. Леся Українка з матір'ю вирушають до Відня на консультацію до лікарів. По дорозі додому, 18 березня, вони зупиняються на один день у Львові, де молода поетеса знайомиться з І. Франком, В. Гнатюком, В. Шухевичем, М. Павликом тощо.

Останній в листі до М. Драгоманова про своє враження від спілкування з Ларисою Косач написав: “Леся так просто ошоломила мене своїм образуванням та тонким розумом. Я думав, що вона тільки в крузі своїх поезій, аж воно далеко не так. На свій вік це геніальна жінка” [20].

На особливу увагу також заслуговують дружні взаємостосунки між Лесею Українкою та І. Франком. Про них чоловік великої поетеси К. Квітка 1914 р., в статті з приводу першої річниці її смерті, зазначив: “Франка дуже поважала і любила з ним розмовляти, вважала його за дуже інтересного, розумного і дотепного розмовника і дуже тямущого порадника. Переїздячи через Львів, завжди до нього заходила. Подивляла його розум, великі знання і незвичайну працьовитість” [21].

З своєї сторони І. Франко не пропускав нагоди поспілкуватися з Лесею Українкою. 1891 р. великий галицький літератор разом з сім'єю гостював у помешканні Косачів у Колодяжному, що на Волині [22]. А влітку 1901 р., коли Леся Українка відпочивала на одному з гірських курортів в Бур-

куті, туди на декілька днів приїхав з Криворівні І. Франко, щоб поспілкуватися з нею. К. Квітка записав з його уст чимало народних пісень. Повертаючись з Буркуту, поетеса на декілька годин зупинилася в Криворівні, щоб попрощатися з родиною Франка [23].

Плідною, як засвідчує листування, була їхня співпраця щодо видання першої збірки поезій Лесі Українки “На крилах пісень”, редактором якої погодився стати І. Франко. Олена Пчілка вважала, що опублікована у Львові українською мовою книжечка зможе подолати цензуру й продаватиметься в підросійській Україні [24].

Висилаючи вже весною 1892 р. І. Франку перші п’ятнадцять сторінок поезій до майбутньої книжки, мати та дочка докладно описували в листі, як мають розміщуватися тексти віршів на сторінці, в якій послідовності вони мають подаватися. Найбільше Лесю Українку хвилювало, щоб рукопис було добре вичитано [25]. Така обережність була зрозумілою, оскільки досвід друкування своїх творів у часописі “Зоря” справляв на Косачів не зовсім позитивне враження — там було чимало друкарських помилок.

Робота просувалася повільно. З листування Лесі з І. Франком видно, як йшло узгодження написання слів та розділових знаків у текстах поезій. Цікаво, що з Франковими зауваженнями вона в одних випадках погоджувалася, а в інших — ні. “Бачте, упертості не показую, з чим згоджуся, то слухаю, а решта нехай таки буде по-моєму” [26] — писала Лариса Косач в одному з листів. В результаті такої ретельної співпраці збірка побачила світ 1893 р. і отримала чимало схвальних відгуків.

Часопис “Зоря” невдовзі після видання першої книжечки віршів Лесі Українки опублікував рецензію на неї Осипа Маковея. Поетеса не погодилася з думками її автора і в листі, адресованому Осипу Маковею, заперечила значення автобіографічних моментів для з’ясування характеру творчості, на чому була, власне, побудована рецензія [27].

В середині червня 1894 р. в Коломиї вийшла у світ поема Лесі Українки “Роберт Брюс, король шотландський. Шотландська легенда”. Її досить високо оцінив І. Франко, який в одній з своїх публіцистичних статей писав: “Чудова мова... і чар справжньої поезії, яким насичений цей твір, перетворюють

його в справжню перлину новішої поетичної української літератури” [28].

1899 р. завдяки “Українсько-руській видавничій спілці” у Львові було опубліковано чергову збірку поезій Лариси Косач “Думи і мрії”. Листування засвідчує, що її редактором був Володимир Гнатюк. І. Франко в статті “Українсько-руська література і наука в 1899 році” зарахував її до найкращих надбань української літератури цього періоду [29].

Леся Українка не залишилась осторонь ювілейних збірок, що видавались в Галичині на честь Великого Каменяра. У першому з них “Привіт д-ру Івану Франку в 25-літній ювілей літературної його діяльності складають українсько-руські письменники” вона опублікувала дві поезії “Поет під час облоги” та “Товаришці на спомин” [30].

Щодо збірки на честь сорокових роковин письменницької праці, то в лютому 1913 р. важко хвора Леся Українка писала: “... воспрянувши духом, я зробила маленьку роботу: написала і послала до збірника на честь Франка дві невеличкі речі, що вкупі з третьою, написаною дуже давно, становлять наче яку цілість” [31]. В листі йшла мова про твори “Орфееве чудо”, “Про велета” (лютий 1913 р.) та “Що дасть нам силу” (1903 р.), які склали триптих, надрукований у збірнику “Привіт Іванові Франкові в сорокаліття його письменницької праці (1874 — 1914)”.

Окрім творчості Івана Франка, письменниця також високо цінувала працю інших галицьких літераторів, зокрема, Тимофія Бордуляка, Леся Мартовича, Михайла Яцкова, оскільки в багатьох листах просила надіслати їй їхні твори.

Проте особливе враження на неї справили новели Василя Стефаника. Про це свідчать наступні рядки з листа до Ольги Кобилянської: “Будьте ласкаві, подякуйте п. Стефаникові від мене за його “Синю книжечку”... Гарні його нариси, тільки сумні невимовно... врешті, вся наша література веселістю не відзначається...” [32].

1901 р. перебуваючи в Чернівцях, в гостях у вищезгаданої буковинської письменниці, відбулося особисте знайомство Лесі Українки з Василем Стефаником, враженнями від якого вона поділилася в листі, адресованому батькам [33].

Слід зазначити, що епістолярна спадщина Лесі Українки

розкриває чимало аспектів творчого життя письменниці. Проте, ми б могли інакше побачити її образ та численні події літературного життя, про які йдеться в листах, при вивченні і публікації двостороннього листування. Але листи до Лесі Українки майже не збереглися. Про це знову ж таки засвідчує епістолярна спадщина. Після звільнення з-під арешту в 1907 р. письменниця в листі до матері від 24 січня з приводу обшуку писала: “Добре, що мої уліти (так жартівливо Леся Українка називала рукописи своїх творів) всі дома zostались, а листів сливе не було, бо я взагалі не бачу потреби зберігати архів — без нього далеко приємніше жити...” [34]. Ці рядки дають підставу думати, що письменниця взагалі не зберігала листів: будучи весь час у далеких подорожах та роз’їздах, часто змінюючи місце проживання, свідомо не хотіла возити їх з собою.

З цього приводу К. Квітка в одному зі спогадів про свою дружину зазначив: “Хоча Леся Українка ніколи не давала ніяких розпоряджень на випадок смерті, але з її розмов з приводу біографій інших людей, з приводу публікування листів її, всі близькі до неї люди винесли таке враження, що Леся Українка взагалі проти публікування фактів з інтимного життя і листування покійних діячів” [35].

Український вчений-філолог Василь Сімович, в одній із згадок про велику поетесу, писав, що впродовж двох років, між 1901 та 1903, у нього було “живе та дуже щире листування” з Лесею Українкою. Проте під час Першої світової війни воно було втрачене, і з цього приводу в праці В. Сімовича знаходимо наступні рядки: “Я закопав у квітнику, під кущем троянди найцікавіше листування” [36].

Отже, незважаючи на те, що на сьогоднішній день чимало листів Лесі Українки втрачено і майже не залишилося адресованих їй, ті, що збереглися, дозволяють з’ясувати дуже багато аспектів творчої співпраці між видатною поетесою з Наддніпрянщини та галицькими літераторами і громадсько-політичними діячами. За допомогою листування ми маємо можливість прослідкувати за публікацією творів Лесі Українки в Галичині, її ставленням до важливих подій національно-культурного життя, враженням від особистих зустрічей з видатними українцями краю.

Загалом, епістолярна спадщина письменниці є не тільки цінним джерелом для вивчення життєвого та творчого шляху

Лесі Українки, а й розкриває чимало аспектів з життя українців Галичини кінця XIX — початку XX ст. Вона дозволяє стверджувати про величезну повагу в краї як до творчості так і життєвої позиції великої української поетеси.

Джерела та література

1. Шаховський С. Леся Українка. Критично-біографічний нарис. — Київ: Дніпро, 1971. — 135 с.
2. Кармазіна М. Леся Українка. — Київ: Видавничий дім: Альтернативи, 2003. — 416 с.
3. Костенко А. Леся Українка / Упор. В. П. Сивачевський. — Київ: А. С. К., 2006. — 512 с.
4. Арсенич П. Леся Українка в колі знайомих на Гуцульщині // Галицька просвіта. — 2007. — 23 лютого. — С. 3.; Арсенич П. Леся Українка в колі знайомих на Гуцульщині // Галицька просвіта. — 2007. — 1 березня. — С. 3.
5. Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 12. Листи (1903 — 1913). — Київ: Наукова думка, 1979. — С. 670.
6. Леся Українка. Лист до М. І. Павлика. 3 березня 1891 р. Відень // Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 10. Листи (1867 — 1897). — Київ: Наукова думка, 1978. — С. 78.
7. Леся Українка. Лист до М. І. Павлика. 28 липня 1891 р. Євпаторія // Там само. — С. 105.
8. Там само. — С. 104.
9. Леся Українка. Лист до М. І. Павлика. 13 жовтня 1891 р. Колодязне // Там само. — С. 116.
10. Леся Українка. Лист до М. П. Драгоманова. 17 січня 1894 р. Київ // Там само. — С. 201.
11. Леся Українка. Лист до М. П. Драгоманова. 9 лютого 1894 р. Київ // Там само. — С. 218.
12. Леся Українка. Лист до І. Я. Франка. 23 жовтня 1893 р. Колодязне // Там само. — С. 178.
13. Леся Українка. Лист до І. Я. Франка. 19 грудня 1897 р. Ялта // Там само. — С. 412.
14. Леся Українка. Лист до О. П. Косач (матері). 18 серпня 1889 р. Одеса // Там само. — С. 32.
15. Леся Українка. Лист до М. П. Драгоманова. травень 1893 р. Колодязне // Там само. — С. 151.
16. Там само. — С. 153.
17. Леся Українка. Лист до І. Я. Франка. 28 листопада 1904 р. Тбілісі // Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 12. — С. 122.
18. Леся Українка. Лист до Ф. М. Колесси. 7 червня 1904 р. Київ // Там само. — С. 350.
19. Костенко А. Леся Українка / Упор. В. П. Сивачевський. — Київ: А. С. К., 2006. — С. 448.

20. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1867–1895). Т. 6. — Чернівці, 1910. — С. 121.
21. Квітка К. На роковини смерті Лесі Українки // Спогади про Лесю Українку. — Київ: Дніпро, 1971. — С. 240.
22. Леся Українка. Лист до О. Ф. Франко. 21 травня 1891 р. Колодяжне // Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 10. — С. 88.
23. Квітка К. Зауваження до біографії Лесі Українки // Спогади про Лесю Українку. — Київ: Дніпро, 1971. — С. 256.
24. Кармазіна М. Леся Українка. — Київ: Видавничий дім: Альтернативи, 2003. — С. 135.
25. Леся Українка. Лист до І. Я. Франка. 2 травня 1892 р. Колодяжне // Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 10. — С. 132.
26. Леся Українка. Лист до І. Я. Франка. 26 травня 1892 р. Колодяжне // Там само. — С. 135.
27. Леся Українка. Лист до О. С. Маковея // Там само. — С. 135.
28. Kurjer Lwowski. — 1894. — № 178. — С. 2 — 3.
29. Українсько-руська література і наука в 1899 році // Діло. — 1900. — № 1.
30. Леся Українка. Лист до О. П. Косач (матері). 25 грудня 1897 р. Ялта // Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 10. — С. 417.
31. Леся Українка. Лист до О. П. Косач (сестри). 16 лютого 1913 р. Хельван // Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 12. — С. 435.
32. Леся Українка. Лист до О. Ю. Кобилянської. 16 жовтня 1899 р. Київ // Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 11. Листи (1898 — 1902). — Київ: Наукова думка, 1978. — С. 142.
33. Леся Українка. Лист до родини Косачів. 28 квітня 1901 р. Чернівці // Там само. — С. 412.
34. Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 10. — С. 426.
35. Квітка К. На роковини смерті Лесі Українки // Спогади про Лесю Українку. — Київ: Дніпро, 1971. — С. 219.
36. Сімович В. Леся Українка на Буковині. Спомин // Спогади про Лесю Українку. — Київ: Дніпро, 1971. — С. 187.

Анотації

Шологон Л. И. Переписка Леси Украинки как источник по истории национально-культурной жизни украинцев Галичины конца XIX — начала XX века.

В статье анализируется эпистолярное наследие Леси Украинки, что раскрывает творческое сотрудничество писательницы с украинцами Галиции конца XIX — начала XX века и важные аспекты национально-культурной жизни края указанного временного промежутка.

Shologon L. I. Lesya Ukrainka's correspondence as a source of historical knowledge about the cultural life of the Ukrainians in Galichina in the late 19th — early 20th centuries.

The article deals with the correspondence of Lesya Ukrainka which exposes the writer's creative collaboration with the Ukrainians of Galichina in the late 19th –early 20th centuries as well as with the important aspects the cultural life of the region in the given period of time.